

Araştırma Makalesi / Research Article

YÜKSELEN AFRIKA'YA ATILAN TÜRKİYE İMZASI; TÜRKİYE KALKINMA YARDIMLARI VE TİKA

Seher DEMİRYÜREK¹

ÖZ

Post-Fordist ekonomik yapıların yaygınlaştığı, bu kurumsal genişlemeyle ulusal sınırların belirsizleştiği, ekonomik ve sosyal etkileşimin yoğunlaştığı 2000'li yıllarda dünya gerçek anlamda küreselleşmeyle yüzleşmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeyde kurumsallık kazanan, Soğuk Savaş döneminde yaygınlaşan, sonrasında önemini kaybeden “kalkınma yardımı faaliyetleri”; ticarî mübadele ilişkisine bürünerek de olsa, bu işbirliği ve etkileşim çağında, resmi, sivil ve özel ayrımı olmaksızın milli bir strateji doğrultusunda yürütülen önemli bir politika aracı haline dönüşmüştür. 21. yüzyıl dünya sisteminde siyasi ve ekonomik güç dengeleri yeniden kurulurken, başat devletlerin kalkınma yardımlarında Afrika'ya ayırdıkları pay artış göstermektedir. 18 ve 19. Yüzyıldaki kapitalist rekabete emek ve sermayesiyle dahil edilen, sömürü sistemlerine boyun eğen Afrika; güçlenen siyasi yapısı, değerli enerji kaynakları, taşıdığı gelişme potansiyeli ile 21. Yüzyıl dünyasında yeni bir rekabetin merkezinde yer almaktadır. Türkiye, 2010 sonrasında ağırlık verdiği Afrika kalkınma yardımı politikası ve kalkınma işbirliğinde uzman kurum olan TİKA'nın yürüttüğü faaliyetler ile Afrika merkezinde yoğunlaşan bu güç savaşında yer alacağını ispat etmiş, Afrika'da siyasi ve ekonomik bir güç haline gelmiş, nezih bir imaj edinmiş, kıtadaki potansiyelinin farkına varmıştır. Türkiye, yaşadığı bölgesel krizlere rağmen, miras aldığı vakıf kültürünün ve bu işbirliği çağının gereğini yerine getirmeye devam etmektedir..

Anahtar Kelimeler: Afrika, Kalkınma, Kalkınma Yardımı, Sömürgecilik, TİKA.

¹ Makale, “Afrika Denkleminde Türkiye'nin Dış Yardımları ve TİKA” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. ORCID No: 0000-0001-9705-0968. s.demiryurek@tika.gov.tr

TÜRKİYE'S SIGNATURE TO RISING AFRICA; TURKISH DEVELOPMENT ASSISTANCE AND TİKA

ABSTRACT

In the 2000's, when Post-Fordist economic structures became widespread and national borders became blurred with this institutional expansion, economic and social interaction intensified, the world is facing globalization in real terms. "Development assistance activities", which gained institutionalization at the international level after World War II, became widespread during the Cold War period, and lost its importance afterwards; In this era of cooperation and interaction, it has turned into an important "policy tool" carried out in line with a national strategy, without distinction between official, civil and private, albeit by taking on a commercial exchange relationship. While the balance of political and economic power is being re-established in the 21st century world system, the share of the leading states in development aid for Africa is increasing. Africa, which was included in the capitalist competition in the 18th and 19th centuries with its labor and capital, and submitted to the systems of exploitation; with its strengthening political structure, valuable energy resources, and development potential, it is at the center of a new competition in the 21st century world. Türkiye has proven that it will take part in this power struggle concentrated in the African center with the African development assistance policy which it has focused on after 2010 and with the activities carried out by TİKA that an expert institution in development cooperation; has become a political and economic power in Africa, has acquired a decent image, realized its potential. Despite the regional crises it has been through, Türkiye continues to fulfill the requirements of the foundation culture it herited and this era of cooperation.

Keywords: Africa, Colonialism, Development, Development Assistance, TİKA.

GİRİŞ

Dış yardımı, ilk devlet yapılanmalarının görüldüğü çağlardan beri var olan, idari yapılar arasında, bağış ve hediyeler yoluyla kurulan, takdir, şeref gibi manevi; siyasi güç ve ticari kazanç gibi maddi getirileri olması muhtemel, siyasi ve insani bir ilişki biçimi olarak tarif edebiliriz. Dünya Savaşları sonrasında kendine modern bir karşılık bulan bu kadim ilişki biçimi, 1945 yılında BM metinlerine girmiş, 1961 sonrasında kurumsal düzeyde ele alınarak, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) bünyesinde kayıt ve kontrol mekanizmaları oluşturulmuştur. Bir tarafta devletlerin jeopolitik şartları, siyasi, ekonomik ve sosyal durumu, bir tarafta halkların varlığı ve refahı olan, bu hassas dış yardım denklemi, hiyerarşik kökler taşımakta, dünyaya hâkim olan siyasi ve ekonomik güç dengelerinden, bunlara bağlı olarak şekillenen kalkınma yöntemlerinden ve siyasi eğilimlerden etkilenmektedir.

2000'li yıllardan sonra Post-Fordist ekonomik sistem, dünya güç dengesini ve kalkınma yardımlarını dönüştürmüş, uluslararası ilişkilerde yeni işbirliği yollarının ve diplomatik araçların geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu ihtiyaca binaen Türkiye de kalkınma yardımlarını bir ekopolitik araç olarak kullanmaktadır. Bu makalede, dış yardım veya kalkınma yardımları uygulamalarının, dünyaya egemen olan ekopolitik yapının ve güç dengesinin bir yansıması olduğu, Afrika'nın tarihi süreç içinde bu değişimlerden en keskin şekilde etkilendiği savunulmaktadır. Afrika'nın kalkınma sürecinde, önce sömürgeci dönemin ve sonrasında dış yardımların derin izleri görülmüştür.

Soğuk Savaş döneminde ittifak eksenli bir dış politika yürüten ve Afrika'yla ilişkileri sınırlı tutan Türkiye, 1998 sonrasında başlayan değişimle beraber, Afrika'da kamu diplomasisi ve kalkınma yardımları açılımı başlatmıştır. 16.yy. İspanyol ve Portekiz yayılcılığına karşı Afrika'ya himayeci bir misyonla giren Osmanlı Devleti'nin, dört asır boyunca, etkisi hala güçlü olan kültürel, dini ve siyasi bağlar kurduğu Afrika kıtasında başlatılan "kalkınma yardımları politikası" ve kalkınma işbirliğinin ilk uzmanlık kuruluşu olarak bu politikaya dahil olan TİKA'nın Afrika'da yürüttüğü faaliyetler, geçmişte olduğu gibi himaye edici bir mahiyette gelişmiş, karşılıksızlık ve hibe esasları uygulamalara hâkim olmuştur. Bu politikanın gelişimi nasıl olmuştur? Sonuçları nelerdir? Bu politika, Türkiye'nin millî çıkarlarına ve Afrika'nın ekonomik kalkınmasına üst düzeyde katkı sunacak

şekilde uygulanabilmekte midir? Bu makale hazırlanırken nitel analiz yöntemleri kullanılmış, OECD resmi kalkınma yardımları verilerinin, dünyada ve Afrika'da yıllar içindeki değişimleri incelenerek bulgular desteklenmiştir.

1. KURAMSAL VE TARİHİ ÇERÇEVEDE KALKINMA YARDIMI

Kalkınma yardımları, bir dış politika aracı olması yönüyle Uluslararası İlişkilerin; maddi gelişmişliği ve kalkınmayı hedeflemesi yönüyle Kalkınma Ekonomisinin bir konusu olarak literatür çalışmalarında yer almaktadır. Bu bölümde kalkınma yardımlarının, iki yönlü yapısına dikkat çekilmekte, bu ayrıma göre tarihi ve kuramsal bir değerlendirme yapılmaktadır.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Kalkınma Yardımları

Dış yardım literatürüne bakıldığında dış yardımların, uluslararası sistemin hiyerarşik yapısının bir tezahürü olarak ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. İnsan ilişkilerinden yola çıkarak konuya yaklaşan Bourdieu (1930 - 2002), dış yardımı, zayıf devletlerin üzerinde doğrudan etki kurma yöntemi olarak kabul etmiş, adı hibe ya da borç olsun, bu ilişkilerin aynı amaca hizmet ettiğine dikkat çekmiştir. Ona göre, "imtiyazlı finans ilişkileri, borç ilişkisi" de hibe gibi hissi sorumluluk doğurmakta ve şartlara direnme potansiyelini kırmakta, sonuçta hiyerarşik ilişkileri doğallaştırılmaktadır. Hattori ise dış yardımın büyümesi ile maddi hiyerarşinin manevi bir ilişki biçimine, hatta suç ortaklığına dönüştüğüne dikkat çekmektedir. (Hattori, 2001: 633, 640) Morgenthau (1904- 1980) ise soğuk savaşın blok siyasetine ve bloklar arası uygulama farklarına dikkat çeken bir tarzda ikili bir ayrıma gitmiştir. Bağışçının dünyada varlık göstermek ve itibar elde etmek için manevi bir bağlılık ilişkisi yaratmaya yönelik girişimleri "propaganda", elde edilecek siyasi ve maddi çıkarların karşılığı olarak yapılan mal alışverişi ise "rüşvet" olarak değerlendirilmiştir. (Hattori, 2001: 642)

Bu çerçeve içinde bakarsak, dış yardımların dünyadaki güç dengesine ve hiyerarşik yapıya uyumlu olması beklenmelidir. Nitekim de öyle olmuş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya güç dengesi, Avrupa merkezinden ABD merkezine doğru kayarken, modern manada dış yardımlar ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin ve Avrupa'nın güç kaybetmesi, sömürgeciliğin sonunu hazırlamış, oluşan boşluğu, küresel örgütler ve blok siyaseti doldürmüştür. Yeni dengeler kurulurken dış yardımlar, ideolojik ve askeri çerçevede yaygın uygulama bulmuş, dış yardımda kurumsallaşma gelişmiştir.

Tarihi yönden baktığımızda, sanayi devriminin merkezi olan İngiltere'de 1929 yılında çıkarılan, sömürge ülkeleri ile ilgili "Sömürge Kalkınma Yasası"nda, (The Colonial Development Act) ilk defa "resmi yardım" ifadesi kullanılmıştır. 1948 yılında Marshall Planının kabulünün ardından, 20 Ocak 1949'da Harry Truman, az gelişmiş bölgelerin büyümesini teşvik edecek, acıları dindirecek "dış yardım"lardan, bilgi ve beceri aktarımından bahsetmiştir. 1953 tarihinde ABD Güvenlik Yasasında ise ekonomik yardımların iki, askeri yardımların üç sene devam etmesi öngörülmüştür. (Edwards, 2015: 299)

Dış yardımların uluslararası sistemde kurumsallaşması ise 1961 yılında sağlanmış, Paris merkezli olarak kurulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC), resmi kalkınma yardımlarının (ODA/ Official Development Assistance), belirlenen standart çerçevesinde hesaplanması, tasnifi ve kaydından sorumlu kılınmıştır. Kalkınma Yardımları Komitesi, resmî yardım alacak ülkeleri, üç yıllık süreler dahilinde, kişi başı millî gelir değerleri üzerinden güncellemektedir. (Barbak, 2018: 2) OECD belgelerinde "Resmi Kalkınma Yardımı", "bir devlete ait kurumların, gelişmekte olan bir ülkenin, refah ve iktisadi kalkınmasına destek olmak amacıyla yaptığı; teknik işbirliği faaliyetleri (bilgi, teknik beceri paylaşımı), mal, hizmet, imtiyazlı veya faizsiz kredi temini şeklinde gerçekleşebilen, en az %25'i bağış olan her türlü kaynak akışı" olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası ilişkiler kuramlarının dış yardıma yaklaşımı da yine hiyerarşik ilişkiler temelinde gelişmiştir. Realist teoriye göre devletler arası siyasi hiyerarşi, güç ve stratejik yeteneklerle bağlantılı doğal bir süreçtir. Dış yardım bu siyasi gücün ortaya çıkardığı bir araçtır. Liberaller ise dış yardımı, küresel eşitsizliklere karşı zayıf devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasi gelişimini destekleme sorumluluğu olarak ele almıştır. Dış yardımlarla uluslararası ekonomik ilişkilerin, ticaret ve finans hareketlerinin genişlemesi sağlanacak, az gelişmiş ekonomilerin güçlenmesi ise "ekonomik hiyerarşi"yi gevşetecektir. Dünya Sistemi teorisyenleri ise dış yardımların, kapitalist hiyerarşiyi besleyen tuzaklar olduğunu, dünya ekonomisinde yardım alanların rolünü sınırlayan ve yardım alanları egemen devletlere bağımlı kılan sistemin bir aracı olduğunu dile getirmişlerdir. Liberalizm dış yardımın, uluslararası eşitsizliği hafiflettiğini, Dünya Sistemi Teorisi ise dış yardımın uluslararası eşitsizliği artırdığını savunmaktadır. (Hattori, 2001: 639)

Kalkınma yardımları, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen siyasi bir tasarruf olması bakımından, devletlerin dış politik temayüllerine uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Ancak kalkınma yardımlarının, uygulama yöntemleri ve amaç yönünden farklı bir odakta ve ayrı bir kategori içinde değerlendirilmesi doğru olacaktır. Dış politikada esas amaç “milli menfaati tesis” iken, kalkınma yardımının öncelikli amacı, “yardım edilen ülkenin menfaati”dir. Temelde olan bu farka rağmen, dış politikanın hedefi olan; “barış, yabancı devletlerle iyi ilişkiler ve işbirliği” (İnan, 1994: 11-13), dış yardımların da birincil hedefidir. Zira barış ortamı olmadan işbirliği ve yardımlaşma da olası değildir. Yine, “iki taraflılık, çok taraflılık” ayrımı, dış yardımlar için de yapılmaktadır. 2. Dünya Savaşından sonra iki taraflı diplomasi yerine, küresel kuruluşlar aracılığıyla yapılan “çok taraflı diplomasi” nin önem kazanması, dış yardımların da bu kanallar üzerinden yapılmasının önünü açmıştır. İnan’a göre 1989’dan sonra dünya dengelerini belirleyen ideoloji ve güvenlik değil, ekonomik güç haline gelmiştir. Dış politika ulusal ekonomik çıkarları etkileyen ve hızlı değişen şartlara intibak kabiliyeti taşımalı, esnek kurallarla yürütülmelidir. (İnan, 1994: 35) Bu ekopolitik bakış, diplomaside kalkınma yardımlarının önemini artıran unsurlar içinde yer almaktadır. Dışışleri diplomasisinde olduğu gibi, önemi artan ve devleti mali bir külfet içine sokan kalkınma yardımı uygulamalarında da, yardım alan devlette ve dünyada hızla değişen şartların gözetilmesi, intibak kabiliyeti çok daha önemli hale gelmiştir.

1.2. Kalkınma Ekonomisinde Dış Yardımlar

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına destek olunması ana hedefi yönünden ise dış yardımlar, kalkınma ekonomisinin alanına girmektedir. Kalkınmacı yaklaşımlar hem dış yardımlara yön vermiş hem de dış yardım ilke ve teamüllerinde değişikliklere neden olmuş, egemen ekonomik sistemin düzenleyici kurumlarınca gelişmekte olan ülkelere servis edilen refah formülleri, dış yardımlarla desteklenmiştir.

Serbest piyasa koşullarında sermaye odaklı bir büyüme öngören, Neoklasik büyüme modelini (1956) esas alan kalkınma yardımları sistemi, 1970’lere kadar kalkınmanın “sermaye yoğun” yardım programlarıyla fonlanması gerektiğini savunmuştur. 1973 Krizi sonrasında “Keynezyen refah devleti” anlayışından kopuşun başlaması, dış yardımlarda, devlet yatırımlarını fonlayan sermaye yoğun kalkınma yardımları yerine, teknik bilgi aktarımı, sağlık, eğitim, yoksullukla

mücadele gibi “sosyal projeler”e yönelişi artırmıştır. 1976 yılında Dünya Çalışma Örgütü (ILO) Dünya İşçi Konferansında ortaya atılan “temel ihtiyaçlar tezi” ile hedef küçültme girişimleri yaygın kabul görmeye başlamıştır. (Edwards, 2015: 299) Brundtland Raporu (1987) ile “sürdürülebilir kalkınma”, yerel değerlere, çevresel sonuçlara önem verilmesi, “Endojen”, yerel kaynaklarla kalkınma gibi ilkeler, küresel dış yardım örgütlerince benimsenmeye başlamıştır. (Turhan, 2020: 155) Kalkınma yardımlarında yapılan bu stratejik düzenlemelere rağmen, “Devalüasyon, özelleştirme, ekonomide devlet desteklerinin (sübvansiyon) kaldırılması” gibi kalkınma ilkeleriyle koşullandırılan “Neoliberal kalkınma ve dış yardım modeli”nin, 1990’lı yıllarda, gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkardığı başarısız sonuçlar, uluslararası ekonomik düzene, düzenin kurumlarına karşı tepkiyi ve reform taleplerini artırmıştır. “Genel kabuller” üzerinden yapılan derinliksiz ekonomik reform paketleri eleştirilmiştir.

2000’li yıllardan sonra, dünyada kurumsal genişlemesini gerçekleştiren Post-Fordist ekonomik sistemin etkisiyle özel sektörün ve sivil toplum derneklerinin ekonomik ve siyasi gücünü destekleyen, neoliberal sistemdeki eksikleri tamamlayan yeni bir sistem olarak “yönetişim” devreye sokulmuş (Aslan, 2019: 183, 184), “liberal kalkınma modeli” yerine “yönetişim esaslı kalkınma modeli”ni esas alan dış yardım önerilmiştir. Dış yardımın ölçülmesi, performansının değerlendirilebilmesi için daha spesifik alanlarda “şeffaf, katılımcı, sonuç odaklı, ölçülebilir, sorumluluk doğuran, insan odaklı yardım anlayışı” benimsenmiş; sivil toplum ve özel sektör girişimleri de dış yardım aktörleri arasında kabul edilmiş, sonuçta devlet kaynaklı “Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar”, önem derecesi bakımından resmî dış yardımların önüne geçmiş, yardımların “karşılıklı fayda” hedefi etrafında geliştirilmesi yönünde baskı artmıştır. (Pankaj, 2005: 103)

Sistemsel krizler yanında, 2000’li yıllardan sonra Asya ve Latin Amerika ülkelerinin kalkınma sürecinde attığı başarılı adımlar, Güney Güney İşbirliğinde katedilen mesafeler, “Batı merkezli hiyerarşik” OECD kalkınma yardımı sisteminde çatlaklara neden olmuştur. Wallerstein, Güney’in (Asya) yükselişini, Soğuk Savaş sonrasında ittifak devletlerinin baskısından kurtulan, bağımsız hareket kabiliyetine kavuşan devletlerde ortaya çıkan siyasi güce; ekonomik açıdan ise 1973 kriziyle gün yüzüne çıkan Kapitalist tekellerin, düşen kâr/ birikim krizine bağlar. Kapitalist tekellerin, kârı devamlı kılacak yeni arayışlara girmesi, “gelişmekte olan ülkelere

doğru” üretim ağlarının genişletilmesi sürecini başlatmıştır. (Wallerstein, 2020: 70,71) Aslan ise küresel ekonomik sistemdeki bu sorununun doğurduğu Post-Fordist ekonomik sisteme dikkatleri çekmektedir. Soğuk Savaş sonrasında serî, merkezileşmiş Fordist üretim yerine, parçalı, yaygın bir üretim şekli olan Post-Fordist ekonomik sistemin gelişimi hızlanmış, kâr peşindeki küresel tekelci sermaye, ulusal sınırları aşmış, üretim maliyetlerine daha az katlanmak zorunda oldukları yarı çevre ülkelerde toplanmaya başlamıştır. (Aslan, 2019: 126, 127) Bu sistem değişikliği ise ABD merkezli küresel siyasi ve ekonomik sisteme zarar verirken, gelişmekte olan ülkelere fayda sağlamıştır.

Güney ülkeleri diye ifade edilen, gelişmekte olan ülkelerdeki atılım Dünya Ticaret Örgütü verilerinde de görülmektedir. 2011 yılında BRICS olarak ekonomik güçlerini birleştiren oluşum² (BRICS, 2021) 2003 yılında; tek başına Çin ise 2006 yılında, dünya mal ihracatında ABD’yi geride bırakmıştır. (WTO, <https://stats.wto.org/>) Daha önce de değinildiği gibi, değişen hiyerarşik denge, kalkınma yardımlarını da dönüştürmüş; “Güney Güney İşbirliği Modeli” diye ifade edilen yeni bir dış yardım modeli ortaya çıkmıştır. (Barbak, 2018) 2000 yılında ilan edilen BM Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri çerçevesinde her üç yılda bir yapılan, DAC üyesi olan ve olmayan tüm ülkeleri kapsayan 2003 Roma Forumu, 2005 yılında Paris Deklarasyonu, 2011 yılında Busan Forumu gibi BM kalkınma işbirliği forumları (Ergüler, 2020: 44), kalkınma yardımlarında geleneksel çizgiden sapan bu uygulamaları dizginlemeyi amaçlamaktadır.

OECD bugün, TOSSD adıyla, (Sürdürülebilir Kalkınma İçin Toplam Resmi Destek) yeni bir kalkınma yardımı standardı belirlemeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Yeni standardın, “ticari akışlar”ı da kapsayan, “tek ülke açısından değil”, işbirliği paydaşlarının hepsi açısından “karşılıklı çıkar ve yarar” sağlayıcı bir nitelik taşıyacağı düşünülmektedir. Bugün gelinen noktada, “özel akış”ların resmi akımlara kıyasla çok büyük bir yekûn oluşturduğu, istihdam ve altyapı yaratıcı olduğu, yoksulluğu önleme konusundaki etkinliği kabul edilmiştir. Gelecek dönemde, resmi kalkınma yardımlarının, özel sektörün kaynak akışlarını “tamamlayıcı” bir işlev göreceği düşünülmektedir. (Gülseven, 2020: 24, 26)

² 2009 Yekaterinburg/ Rusya Zirvesi ile Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin arasında ekonomik ortaklık tesis edilmiş; Güney Afrika’nın bu gruba katılımı ise 2010, New York Zirvesinde gerçekleşmiştir.

2. AFRIKA SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE DIŞ YARDIMLAR

İstanbul'un Fethi ve Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de artan hâkimiyetine tepki olarak yeni ticaret yolları arayan Avrupa yayılcılığının durak yerlerinden ilki Afrika olmuştur. Kapitalizmin gelişim evrelerine göre şekil değiştiren kölelik ve sömürgecilik dönemlerinde, Afrika siyasetinde ve kalkınmasında bugün bile etkisi hissedilen derin yaralar açılmıştır. Bu nedenle Afrika'nın bağımsızlık sonrasında başlayan kalkınma yolculuğu sancılı bir şekilde başlamış, Afrika'ya servis edilen kalkınma programlarında, bunlara paralel olarak gelişen Afrika kalkınma yardımlarında uzun bir süre olumlu sonuçlara ulaşılamamıştır.

2.1. Afrika'da Sömürgeci Dönemin İzleri

Miller'e göre, Afrika, kültürel, coğrafi ve bilimsel bir reddedişe maruz kalmıştır. 1600'lerden sonra Avrupalı köle tacirlerinin etkisi ile ilerleme durmuş; modernliğin eşliğinde, Gana, Mali ve Songay'daki büyük imparatorlukların mirası kurban edilmiştir. Arkeolojik kanıtlar Afrika'nın dünyanın diğer bölgeleriyle benzer teknik yeterlilik içinde geliştiği yönünde olsa da Batı tarihini aklamak ve medenileştirme misyonunu haklı göstermek için ötekileştirme dili araştırmalara hâkim olmuştur. (Miller, 1999) Hazar da kitabında, Fransa 3. Cumhuriyet Başbakanlarından Jules Ferry'nin sözlerine yer verir. 1885 yılında Ferry, İnsan Hakları Bildirgesinin Afrikalı siyahlar için yazılmadığını söylemiş, üstün ırkın "uygarlaştırma misyonu"nu savunmuştur. (Hazar, 2016: 37) Hazar'a göre kapitalizmin temellerinde Afrikalının kan ve alın teri vardır. Merkantilist dönemden Kapitalist evreye geçiş sürecinde köle ticareti merkezinin Afrika olması, Afrika mal ve hizmet ticaretine derin zararlar vermiş, savaş ve çatışmaları artırmıştır. (Heldring, Robinson, 2012: 8)

Sömürgecilik dönemi başlarken Afrika'da "can ve mal güvenliği" büyük bir sorun haline gelmişti. Avrupalılarla "ticaret ve himaye anlaşmaları" imzalayan Afrikalılar, bu anlaşmalar gerekçe gösterilerek boyunduruk altına alınmıştır. (Kerr, 2021: 104,113) Güney Afrika'da 1870 yılında elmasın keşfedilmesi gözleri döndürmüş, İngiltere'den sonra diğer Avrupa ülkelerinin de üretimlerini artırması ve sanayileşmesi, korunaklı özel pazarlar inşa etme arzusunu kamçulamıştır. 1890 yılında, %10'u hariç tüm Afrika paylaşılmış, (Gueye, 2018: 114, 115) sömürgeciliğin siyasi sınırları, dolayısıyla da Afrika kıtasının modern dönem

siyasi haritası, masa başında çizilmiştir. Afrika'daki zengin maden yatakları ve doğal kaynakların, kapitalist üretim ağlarına eklemlenmesini ve güvenli ticareti sağlayacak, sömürgeciliğe dayanan bir siyasi ve hukuki sistem, 20. yy.'ın güçlü sanayileşmiş devletleri tarafından kurulmuştur. (Ellis, 1996: 16, 20)

Sömürgecilik dönemi yaşanmasa bile Afrika'nın kalkınamayacağı, 1800'ler Afrika'sında Etiyopya dışında yazı, tekerlek ve sabanın dahi kullanılmadığı, Afrika ekonomisinin ticari değil geçim odaklı olduğu iddialarını; Avrupa gemileri ile para bastırmak için kullanılan metallerin ithal edildiğine ilişkin tarihi belgeler yalanlamaktadır. (Austin, 2015: 3, 4) Bunun da ötesinde, Gana, Benin, Uganda ve Etiyopya gibi ülkelerde merkezi idarelerin altyapı, hukuk ve sağlık gibi alanlarda kamu hizmeti verdiği bilinmektedir. Dokuma tezgâhları ve ordular kurma, vergi toplama, para bastırma, metal işleme gibi hizmetler, Afrika'daki siyasi ve ekonomik gelişim düzeyinin dünya geneliyle uyumlu olduğunu göstermektedir. (Heldring, Robinson, 2012: 9, 15) 1331'de Faslı Alim İbni Batuta, Swahili bölgesini, Mozambik, Kenya, Somali, Tanzanya topraklarını gezmiş, görkemli şehirlerden bahsetmiştir. Zimbabve'de 1300'lerde granitten yapılmış surlarla çevrili şehirler kurulduğu da tarihi kalıntılarla sabittir. (Orakçı, 2018: 41)

Sömürgecilik dönemi, Afrika'da hukukî ve demokratik kurumların, modern ulus devlet yapılanmalarının gelişmesini sekteye uğratmış, devlet ve toplum güvensizliğinin, idari, etnik ve siyasi sorunların temelini oluşturmuştur. Kriz dönemlerinde "iç düzen tesisi ve kontrol mekanizmaları" önemli görüldüğünden, bağımsızlık dönemine girildiğinde, demokratik teamüllerin yerleşmesinde zorluklar yaşanmış, otokratik idareler, ayrımcı politikalar, darbeler yaygın olarak görülmüştür. (Dorman, 2006: 1085,1086)

Sömürgecilik, Afrika'da tarım ve imalat gibi üretim sektörlerini de olumsuz etkilemiştir. Afrika toplumunda tarımın köklü ve hayati yapısı göz ardı edilmiştir. Walter Rodney (1942–1980), sömürgeciliğin Afrika'ya modernlik getirdiği söylemini yalanlayan en büyük kanıt olarak tarım sektöründeki durumu öne sürmektedir. Rodney'e göre Avrupa'ya hammadde sağladığı halde Afrika tarımı, ilkel usullere terk edilmiş, Avrupa'da yaygınlaşan teknik bilgidен mahrum bırakılmıştır. (Gueye, 2018: 118) Sömürgeci yerleşimcilerin egemen olduğu Cezayir, Kenya, Rodezya'da bu hal trajik boyutlara ulaşmıştır. Orta Afrika, Mali, Nijer ve Burkino Faso, Fransa için pamuk; Tanzanya, Uganda, Demokratik Kongo, Fildişi Sahili, Angola kahve

üretmek zorunda idi. Bunun yanında, sömürgeci çıkarlarına endeksli ihracat ve ithalat, metal eşya, kumaş gibi mamul madde imalatını sınırlamıştır. Sömürgeci çıkarları için, ihraç edilen mallara ucuz fiyat, ithal edilen mallara pahalı fiyatlar biçilmiştir. (Kerr, 2021: 122, 127)

2.2. Afrika'nın Kalkınma Çıkmazı ve Afrika'da Dış Yardımlar

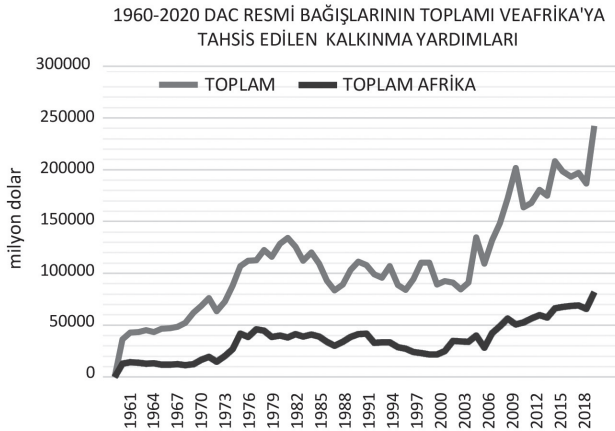
1960'larda başlayan Afrika "dekolonizasyon" süreci, Ellis'e (1953–2015) göre, dünyada değişen güç dengesinin zorladığı bir süreçtir ve 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan sisteme uymayan "Afrika ve Asya sömürge imparatorluklarını", yeni dünya sistemine dahil etmeye yönelik aceleci bir girişimdir. Resmi olarak siyasi hegemonya kalksa da eski sömürgeci devletlerle yeni bağımsız devletler arasındaki bağ uzun süre kopmamış, "gerçek dekolonizasyon" 1990'larda gerçekleşmiştir. (Ellis, 1996: 18) Bağımsızlık sonrasında boşalan egemenlik alanları ulus üstü örgütler ve eski sömürgeci devletlere ait kalkınma ajansları tarafından doldurulmuştur. Sömürge yönetimlerinin tesirinde, iç ve dış kapitalist çıkar ilişkileri ile bağlantılı olarak gelişen Afrika piyasaları, emperyal üretim ilişkilerinden kopamamış, bağlantı noktaları, "dış yardımlar" aracılığıyla korunmuştur. (Ellis, 1996: 16, 19) Bu şartlar içinde gerçekleşen dış yardımların, demokratik talepleri ve siyasi sorumluluğu bastıran, otokratik idareleri destekleyen, rant savaşlarını artıran olumsuz etkisi, Afrika'da keskin bir şekilde görülmüştür.

Afrika'daki bağımlı ve zayıf devlet yapısı, bu dönemde yapılan dış yardımları milli gelire tahvil edebilecek bir nitelikte değildi. 1970'li yıllarda devlete bağlı ithal ikameci kalkınmacılığın yanlış yorumlanması, öncü sektörlerin ihmali, kamu iktisadi teşebbüslerinin iyi yönetilememesi ve iç piyasaya dönük üretimin hedeflenmesi; kalitesizliğe, döviz kıtlığına sebep olmuş, kamuya akan kaynaklarla, Afrika otoriterizmi güç kazanırken toplumun büyük bölümünü besleyen tarım sektörü zarar görmüştür. Tarımdaki gerileme, "gıda" piyasasında ithalatı ve fiyatları artırmış, emek maliyetlerinin yükselmesi ise tüm sektörleri olumsuz etkilemiştir. (Ülker, 2016: 36, 44, 87)

Kalkınma açısından 1980'li yıllar da pek farklı olmamıştır. Liberalleşme dalgasına kapılan Afrika'da, yeni yeni toparlanmaya çalışan devlet kurumlarının güçten düşmesi, devlet destekli iktisadi teşekküllerin âtil hale getirilmesi ikinci bir çöküş getirmiştir. 1990'lı yıllarda zaten az olan kamu harcamaları iyice kısılmış, gıdaların fiyatları serbest piyasada tavan yapmıştır. (Ülker, 2016: 50) IMF ve Dünya Bankasının yapısal uyum

programlarında koşul olarak sunulan Neoliberal reformlar, ekonomik krizlere ve otorite boşluğuna neden olmuş, siyasi kapasitedeki çatlaklar büyümüştür. Kamu harcamalarının kısılması, en temel sağlık ve eğitim gibi hizmetleri dahi finanse edemeyen zayıf iktidarları doğurmuş, asayiş sorunları, enflasyonun artmasıyla daha da yaygınlaşmıştır. (Aslan, 2019: 126, 130)

Easterly'ye göre, Afrika'da başlatılan kalkınma girişimlerinin ve dış yardımların faydalı olduğu söylenemez; Afrika ekonomilerinde negatif büyüme rakamları, sıfır faizli kredilerin dahi ödenememesi, borç affı girişimleri bunun delilidir. Buna rağmen 2000 yılında BM ve 2005 yılında Jeffrey Sachs ve Tony Blair, Afrika trajedisinin çözümü için daha fazla "dış yardım" yapılmasını tavsiye etmiştir. (Easterly, 2005: 13, 14) Sachs ise küresel eşitsizliğin, siyaset kurumunda çatlaklara (failed state), teröre, kitlesel göçlere neden olduğuna, dış yardımlarla pansuman edilmesi gerektiğine vurgu yapmış, kalkınma yardımı sistemindeki aksaklıkları da dile getirmekten çekinmemiştir. Ona göre "Afrika'ya yardım" son 20 yılda (1980-2000) yer (yoksul olmayan ülkelere yardım), zaman ve usûl yönlerinden yetersiz kalmıştır. Yine, borçlarını ödeyemeyen devletlere kredi verilmeye devam edilmesi, ekonomik krizlere dönük hızlı müdahale araçlarının olmaması, Afrika'da şiddet ve yoksulluğu artırmıştır. (Sachs, 2001: 5, 9, 10)

Grafik 1: 1960-2020- DAC Resmi Bağışlarının Kalkınma Yardımları/ Toplam-Afrika (<https://stats.oecd.org>)

Grafik 1, resmi imtiyaz içeren krediler dahil DAC resmi bağışçılarının 1960 ve sonrasında Afrika'ya ayırdıkları dış yardımları göstermektedir. 1972'de 14,5 milyar dolar bandında düşük bir düzeyde seyreden Afrika kalkınma yardımlarında, 1973 Petrol krizi sonrasında (Avrupa bankalarında saklanan petrodolarlar) büyük bir artış olduğu, yardımların 1990'lı yıllara kadar, 40- 45 milyar dolar seviyesinde karar kıldığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında, dış yardımlarda yarıya yakın bir düşüş yaşanmışsa da 2005 sonrasında 40, 2015 yılında 66, 2020 yılında 82 milyar dolara çıkan bir kalkınma yardımı çizgisi görülmektedir.

2000 sonrasında yapısal genişlemesini tamamlayan Post-Fordist ekonomik sisteme ve gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik iyileşmelere bağlı olarak Afrika yine dünyadaki güç savaşını yansıtan bir rekabet alanı haline gelmiştir. Afrika kalkınma yardımlarının artış seyrini koruması bu gerçeğe ve kıtanın artan stratejik önemine işaret etmektedir. Toplam dış yardımların 2000 yılında %24'ü, 2005 yılında %29'u, 2020 yılında ise %34'ü Afrika'ya tahsis edilmiştir. Aynı oransal artış ABD'nin Afrika kalkınma yardımlarında daha keskin bir şekilde görülmektedir. 2000 yılında, ABD kalkınma yardımlarının %16'sı, 2010 yılında %25'i, 2015 yılında, %29'u, 2020 yılında ise yaklaşık %38'i Afrika için tahsis edilmiştir. ABD kalkınma yardımlarında 2015 yılında başlayan keskin düşüş, (Başkan Obama döneminde, 44,6 milyar dolardan 31,7 milyar dolara düşmüştür.) Afrika'ya yansıtılmamış, yardım politikasında, Güney Güney modeline yakın (karşılıklı kazanma) bir anlayış (Aybar, 2017: 46-47) korunmuştur.

Bunun yanında, son yirmi senelik dönemde Çin'in Afrika'da yürüttüğü dış yardım politikası, literatürün yaygın araştırma konuları arasına girmiştir. 2000 sonrasında artan üretimi ile Çin, ABD'den sonra enerji kaynaklarına en çok ihtiyaç duyan ülkelerden biri haline gelmiş; Afrika'da hem enerji yatırımlarını hem de yatırım yaptığı ülkeler ağırlıklı olmak üzere kalkınma yardımlarını artırmıştır. (Dırmıkcı, 2015: 23) Çin kalkınma yardımı kuruluşu olan CIDCA verilerine göre 2013'ten 2018'e kadar Çin, hibeler, faizsiz ve imtiyazlı krediler olmak üzere üç tür dış yardım yapmış, bunlar için 270,2 milyar dolar kaynak sarfetmiştir. Afrika, yüzde 45 ile (53 ülke), bölgesel dağılımda ilk sırayı almıştır. (CIDCA, 2022)

Aybar'a göre Afrika'nın kalkınmada gösterdiği başarıyı başlatan güç, Çin olmuştur. Çin'in büyümesine hammadde ihracatı ile destek veren Afrika, ekonomik büyüme elde etmiş, büyümenin orta sınıflara yansımaları ile pazar olarak da

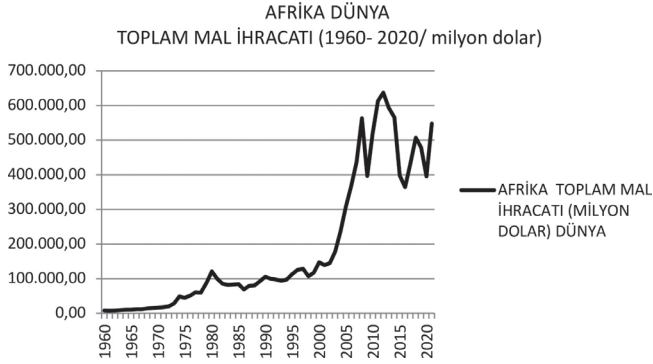

güçlenen Afrika'da talep ve tüketim artışı, finans ve iletişim sektörünün gelişmesini hızlandırmış, iç ve dış yatırım olanakları dolayısıyla rekabet yoğunlaşmıştır. (Aybar, 2017: 46, 47) 2008 yılında ABD'den yayılan küresel ekonomik kriz, AB ekonomisinde görülen negatif büyüme oranları, uluslararası ekonominin güç dengesinde ortaya çıkan değişim de Afrika kıtasındaki rekabeti artırmıştır.

Bunlara ek olarak, Afrika'da yer alan doğal kaynaklar, rekabeti ve fırsatçı devletlerin kıtaya yönelik müdahale girişimlerini cazip kılan diğer bir unsurdur. Cep telefonlarında kullanılan koltan mineralinin %70'i (Demokratik Kongo), dünya elmasının %30'u krom rezervlerinin %98'i, altının %50'si (Gana, Mali), uranyumun üçte ikisi, petrolün %10'u Afrika'da bulunmaktadır. Altının ve enerji kaynaklarının değer kazanması Afrika'ya yaramıştır. (Yılmaz, 2014: 12, 13) Dünya altın pazarında Afrika'nın payı %50, elmasta %98, bakırda %17, kromda %39'dur. (Olukoshi, 2004: 28)

2001–2010 döneminde dünya ortalamasının üzerinde büyüyen on ülkeden altısı Sahra Altı Afrika'dan (Angola, Nijerya, Etiyopya, Çad, Mozambik ve Ruanda) çıkmıştır. (Orakçı, 2011: 79) Bu dönemde dış yardımların artması, zirve yapan yüksek emtia fiyatları (Angola, Gabon, Nijerya petrol ihracatçısı), Afrika'daki büyümeyi desteklemiş olsa da Dünya Bankasının değerlendirmelerine göre makroekonomik performansta Afrika diğer gelişmekte olan ülkeleri yakalamıştır. 2000 yılından beri Afrika ülkeleri ortalama %5 oranında büyümektedir. Bu büyüme sadece doğal kaynak zengini ülkelerde değil, petrol sahibi olmayan devletlerde de gözlenmektedir. (Devarajan, Fengler, 2013: 70, 71)

Afrika'daki büyümenin kalıcı mı şartlara bağlı olarak mı geliştiği, tartışma konusudur. Karamsar görüşe göre, Afrika emtia fiyatlarındaki artış nedeniyle büyümektedir. İmalat sektörünün GSMH içindeki payı hala düşüktür. Kötü yönetim, eşitsiz gelir dağılımı sorunları, pozitif büyüme rakamları ile maskelenmektedir. Devarajan ve Fengler'e göre ise Soğuk Savaşın sona ermesiyle Afrika devletleri, kendi geleceklerini belirlemek için daha özgür hareket edebilmiş, baskıcı rejimlerin dış desteklerini kaybetmesi ile demokratik seçim sistemleri uygulanabilmiş, halk siyasette etkin olabilmiştir. 2000'lerden sonra iletişimdeki hızlı gelişmeler, siyaset üzerinde kamuoyu baskısını artıran diğer bir unsur olmuş, teknik bilgiye ve verimliliğe kıymet verilmesi, idarede kaliteyi artırmıştır. (Devarajan, Fengler, 2013: 68, 69)

Grafik 2: 1960-2020 Afrika Dünya Mal İhracatı (<https://stats.wto.org/>)

Grafik 2, 1960- 2021 yılları arasında, Afrika'nın toplam ihracat rakamlarını göstermektedir. Veriler, Afrika'daki gelişmeyi doğrular şekildedir. Afrika ihracatının, 1980'li yıllarda atılıma geçtiği, 121 milyar dolara kadar ulaştığı, ancak bu tarihten sonra ihracatta, 2000'li yıllara kadar süren bir duraksama dönemine girildiği görülmektedir. 2000 yılından sonra ihracatta yükseliş başlamış, 2012 yılında 637 milyar dolarla zirveye ulaşılmış; 2019 krizine rağmen 2021 yılında 547 milyar dolarla toparlanma yaşanmıştır. Ancak, 2021 yılı Afrika mal ihracatı toplamının, sadece Güney Kore ihracat rakamından (644 milyar dolar Kaynak: https://stats.wto.org) bile düşük olması, Afrika'da yoğunlaşan kalkınma yardımlarını haklı çıkaran bir durum olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, dünya ekonomisinde yaşanan her ekonomik krizin, Afrika ihracatında keskin bir şekilde hissedildiği görülmektedir. Bu dalgalanmalar, Afrika'nın endüstriyel mamul madde üretiminde yaşadığı sorunlara, "hammadde ihracatına bağımlı" kırılgan ekonomisine işaret etmektedir.

3. TÜRKİYE’NİN AFRIKA İLE TARİHİ BAĞLARI

Afrika ve Türkiye arasında 20. yüzyılda zayıflayan ilişkilerin aksine, geçmiş Türk devletleri Afrika’ya fazla uzak olmamışlardı. Türk toplulukları, ağırlıklı olarak 12 ve 13. Yüzyılda, Kuzey Afrika siyasetinde varlık göstermeye başlamış (Bayram, 2014: 263); hatta Osmanlı Devletinden önce Afrika ve Ortadoğu’da etkin olan, 1250 yılında Fransa Kralı 9. Louis tarafından hazırlanan Haçlı ordusuna karşı zafer kazanarak tarih sahnesine çıkan, 1260 yılında Ayn Calut’ta Moğolları durduran (Yiğit; TDV İslâm Ansiklopedisi); tarih belgelerinde resmi adı “El Devlet-ül Türkiyye” olan Memlûk Devleti (1250-1517) dini açıdan Halifelîği temsil ve himaye makamını kazanmıştır. 1324 yılında hac ziyareti için kutsal topraklara giden Mali Sultanı Kankan Musa, Memluk Sultanı ile görüşmüş, Mali ordusunun eğitimi amacıyla işbirliğı anlaşmaları yürürlüğe konulmuştur.(Çomak, 2011: 203).

İstanbul’un Fethi sonrasında Osmanlı Devleti’nin de Akdeniz’de etkin bir güç haline gelmeye başladığı görülmektedir. Bu durum, Avrupa’nın yeni ticaret yolları keşfetme çabasını ve denizlerde yoğunlaşan yeni bir güç savaşını tetiklemiştir. Afrika kıyılarından başlayan bu arayışla birlikte, İspanyol ve Portekiz gemilerinin Afrika’daki İslam topraklarına yönelik tehdit ve saldırıları artmıştır. Bu gelişmeler, 16. Yüzyılda Osmanlı’nın himaye edici bir anlayışla başlayan, kısa sürede alanı ve etkisi genişleyen Afrika seferleri için bir sebep olmuş, yaklaşık dört yüz yıl, Afrika’da üstünlük ve siyasi güç tesis edilmiştir.

1500’lü yılların başında Portekiz Devleti, Batı Hint Okyanusuna hâkim bir duruma gelmiş, Kızıldeniz’e girerek, Memluk gemilerine saldırmaya başlamıştır. 1513 yılında Cidde limanı ve Habeşistan Zeyla limanlarına gerçekleştirilen saldırılardan sonra, Portekiz tehdidi, bölgede düzeni bozan, hac ve ticaret yollarını tehlikeye sokan bir boyuta ulaşmıştır. (Orakçı, 2018: 51, 52) Halifelik makamına sahip olan Memluk Devletinin durduramadığı bu saldırılar, İslam ülkelerinin yardım taleplerini artırmış, huzuru sağlamak için Osmanlı Devleti harekete geçmiştir.

Osmanlı devleti, Güney Doğu Afrika’da Portekiz Devleti ile mücadele ederken, Kuzey Afrika’da İspanyollarla savaşa tutuşmuştur. İspanya’dan kaçan asilere kapısını açan Kuzey Afrika toprakları, İspanyol tehdidine karşı savunulmuştur. İspanyollara karşı verilen savaşta 1516 yılında şehit olan Oruç Reis’in bayrağını, Barbaros Hayreddin Paşa devralmıştır. 1517’de Mısır, 1516

yılında Cezayir, 1534, 1569 ve 1574 yılı seferleri ve Uluç Ali Reis, Sinan Paşa ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın gayretleri ile Tunus, 1551 yılında Rodos Sen Jan Şövalyelerine karşı Turgut Reis'in verdiği mücadele ile Libya (Trablusgarp) ele geçirilmiştir. (Afyoncu, 2021) 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa'nın düzenlediği Hind seferi ile Doğu Afrika'da Kenya Mombasa'ya, Arabistan yarımadasında Yemen'e kadar Osmanlı hâkimiyeti genişletilmiştir. 1554 yılında Piri Reis ve Seydi Ali Reis, Kızıldeniz'in güvenliğini temin etmek için Etiyopya'ya girmiş, Sevakın'e, Massava limanına kadar ulaşılmış, Habeşistan'ın denizle bağlantısı kesilmiştir. (Orakçı, 2018: 58, 60) 1555 yılında kurulan Habeş eyaletinin başına babasından sonra geçen Özdemiroğlu Osman Paşa zamanında Sudan, Etiyopya, Somali'den, Kenya Mombasa limanına kadar hâkimiyet sağlamlaştırılmıştır. (Afyoncu, 2021)

Osmanlının sömürgecilik hareketlerine karşı Afrika'yı himayesi 20. yy. başlarına kadar devam etmiştir. 1911 yılında Trablusgarp'a yapılan saldırı, zamanın gazetelerinde "vatana yapılan saldırı" olarak anlatılırken, aralarında Mustafa Kemal ve Enver Bey'lerin olduğu 15 gönüllü subay vatan savunmasına gitmiştir. (Yılmaz, 2014: 61)

4. TÜRKİYE'NİN AFRIKA KALKINMA YARDIMLARI POLİTİKASI

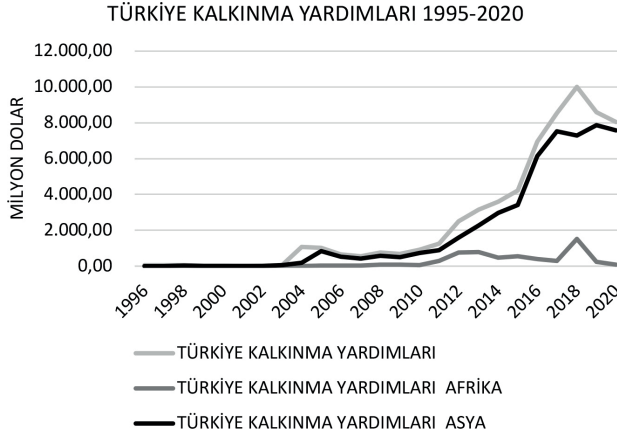
Kurtuluş Savaşının ardından Türkiye Cumhuriyeti, bağımsız Afrika devletleri ile diplomatik ilişkileri başlatmak hususunda gecikmemiştir. 1925 yılında Mısır'da, 1926 yılında Etiyopya'da Büyükelçilikler açılmışsa da siyasi ilişkilerin başlaması İkinci Dünya Savaşı sonrasında olabilmektedir. 1. ve 2. Dünya savaşlarının maddi ve manevi yıkımı, değişen dengelerin ve Soğuk Savaşın tedirginliği içinde, tüm dünya devletlerinin yaşadığı baskı ve zorlanmaları Türkiye Cumhuriyeti de yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye dış politikasına, Batı ittifakına dahil olma güdüsü yön vermiş, Türkiye, Batı bloğunun yörüngesinden ayrılamamıştır. 1951 yılında NATO üyeliği için başvuru yapmış, bu başvuru, İngiltere tarafından "Ortadoğu'da işbirliği yapma" şartına bağlanmıştır. (Hazar, 2016: 211, 227)

Birleşmiş Milletler'de, Afrika'nın bağımsızlık çabaları konusunda ilerleyen süreçlerde de bu etki görülmüştür. İngiltere ve Fransa'nın aleyhine olacak hiçbir karara destek verilmemiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1951 ve 1953 yılında Fas'ın, 1952'de Tunus'un, sonrasında Moritanya ve Cezayir'in bağımsızlık

oylamalarında olumsuz oy verilmiş veya çekimsiz kalınmıştır. (Bayram, 2014: 263) Ataöv, Türkiye'nin, 1970'li yıllara kadar sömürgelerine bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı vermeyen Portekiz'i dahi kınamaktan kaçındığını aktarmaktadır. (Tepeciklioğlu, 2012: 75)

1992 yılında TİKA'nın kurulması ile Türkiye, kurumsal düzeyde kalkınma yardımları politikası yürütmeye başlamış, dış yardımları diplomatik bir araç olarak dış politika gündemine dahil etmişse de Afrika ile ilişkilerdeki durgunluğa bağlı olarak Afrika'ya yönelik bir kalkınma yardımı politikası başlatılamamıştır. 54. Türkiye Hükümetinin, 1997 yılında başlattığı D-8 Projesi, Türkiye'deki dış politika değişimine işaret eden, sıra dışı bir girişim olarak önemlidir. Din ortak paydası etrafında kalkınma fırsatlarını değerlendiren, Libya, Mısır ve Nijerya gibi Afrika ülkelerini, Asya ülkeleri ile işbirliğine çağıran bu proje, (Bayram, 2014: 266, 268) 28 Şubat Darbesi sonrasında sahipsiz kalmış, hedeflenen gelişmeyi yakalayamamıştır. Ancak, bu girişimin devamı mahiyetinde olan, 1998 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından kabul edilen; "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ile Afrika devletleri ile yüksek düzeyde temasların artırılması, ekonomi, ticaret başta olmak üzere, bakanlıklar arası işbirliği anlaşmaları imzalanması öngörülmüş; Türk dış politikasına tarihi ve milli çıkarlarımız perspektifinde, dünyadaki siyasi, iktisadi gelişmelerle uyumlu yeni bir yol haritası çizilmiştir.

2002 yılı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti 58. Hükümeti de bu dış politika çizgisini korumuştur. Afrika'ya yönelik kalkınma yardımı politikasının başlatılması ile 2000'lerden sonra bilhassa gelişmekte olan Güney ülkeleri arasında artan yardımlaşma ve işbirliği çabalarına Türkiye'nin de dahil olması sağlanmıştır. (Yılmaz, 2014: 63) Türkiye- Afrika Ortaklık zirveleri düzenlenerek, bu politika kurumsal yapılarla desteklenmiş, devamlılık ve etkin uygulama imkânı sağlanmıştır. İlk toplantı (Birinci Türkiye – Afrika Ortaklık Zirvesi), 18-21 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiştir. 19-21 Kasım 2014 tarihlerinde Ekvator Ginesi Malabo'da düzenlenen İkinci Türkiye- Afrika Ortaklık zirvesinde, "2015-2019 Ortak Uygulama Planı" kabul edilmiş, beş yıllık planlama yapılmıştır. 17 Aralık 2021 tarihinde ise "III. Türkiye- Afrika Ortaklık Zirvesi Dışişleri Bakanları Toplantısı" gerçekleştirilmiştir. (Dışişleri Bakanlığı, 2022)

Grafik 3: Türkiye Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı 2003-2020 (<https://stats.oecd.org>.)

Grafik 3, 1995-2020 yılları arasında, Asya ve Afrika'ya tahsis edilen Türkiye kalkınma yardımlarını göstermektedir. 2003 yılında 62 milyon dolar olan toplam kalkınma yardımlarının, 2004 yılında 1,1 milyar dolara kadar ulaştığı görülmektedir. Türkiye kalkınma yardımları politikası, 2004 yılında Asya bölgesi ağırlıklı olmak üzere başlatılmıştır. Yine, 2011 yılı itibarıyla dış yardımların, Afrika'ya doğru kaydırıldığı; 2010 yılında 45 milyon dolar olan yıllık Afrika dış yardımının, 2013 yılında 785 milyon dolara kadar çıktığı görülmektedir. 2005 yılında %5 civarında olan Afrika dış yardım oranı, 2012'de %31'e çıkmıştır. 2013 yılında ise %25'le gerileme süreci başlamıştır.

Bölgesel dağılım tablosundaki olağan dışı değişim çizgisi ilgi çekicidir. 2010 yılında Tunus'ta patlak veren, kısa sürede Kuzey Afrika'yı etkisi altına alan Arap Baharı hareketi Türkiye'nin kalkınma yardımları politikasının, milli çıkarlarımız etrafında geliştirilmesini sekteye uğratan bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketin etkisi, 2011 yılında Suriye'ye ulaşmış, ülkede siyasi istikrar bozulmuş, silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Sünni- Şii çatışması görüntüsü veren bu iç savaşın tetiklediği, "geçici koruma altına alınan Suriyeliler krizi", Türkiye'yi adeta teslim almıştır. 2020 yılı itibarıyla sayısı 4 milyona ulaşan Suriyeliler (Göç idaresi Başkanlığı, 2021) için sarf edilen kaynaklar (insanî yardım); Türkiye'yi, "net resmi kalkınma yardımları" (RKY/GSMH) sıralamasında ilk sıralara (2015 sonrasında) yerleştirmiştir.

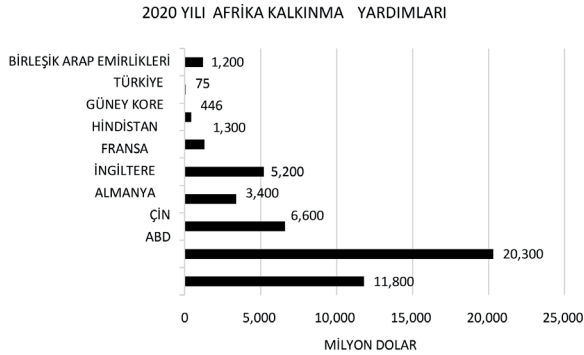
Düzenli aralıklarla gerçekleştirilmeye çalışılan Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvelerinin etkisi ile 2018 yılında artış yaşansa da Afrika kalkınma yardımında düşüş seyri devam etmektedir. Asya kıtasına yönelen insanî yardımlardaki sıra dışı artış, Türkiye'nin Afrika dış yardım politikasının; stratejik çıkarlar çerçevesinde geliştirilmesini zorlaştıran bir durum haline gelmiştir. 2011 yılında %21 olan Türkiye kalkınma yardımları "insani yardım oranı"nın, 2012'de sert bir şekilde yükselmeye başladığı önce %43'e, 2015'te %67'ye, 2019'da %90'a çıktığı görülmektedir.

2010 yılından sonra ağırlık verilen "Afrika kalkınma yardımları politikası"nın, Afrika'ya ve Türkiye'ye yansımaları nasıl olmuştur? Afrika ile ekonomik ilişkilerde artış, siyasi güç ve saygınlık kazanma, bu politikanın devlete getirileri arasında sayılabilir. Bu politikanın ses getirmeye başlaması ise Başbakan Erdoğan'ın, TÜSİAD, sanatçı ve yazar heyetiyle birlikte, "no go zone" (yasaklı bölge) ilan edilmiş Somali'ye, 17 Ağustos 2011 tarihinde yaptığı ziyaretle gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Somali'ye yaptığı yardım seferberliği kapsamında, Türk Kızılayı, Somali'de çadır bölgeleri kurmuş, halka barınma ve sıcak yemek sağlamış, çeşitli dernekler eğitim kompleksleri, sağlık merkezleri açmıştır. TİKA tarafından havaalanı onarılmış, sosyal ve ekonomik hayata dokunan projeler gerçekleştirilmiş; THY (Türk Hava Yolları), Somali seferleri başlatmıştır. (Arpa, 2015: 205, 206) 1993 yılında ağır maliyet ve asker kayıpları nedeniyle kaderine terk edilen Somali'ye geleneksel örgütlerin yaptığı, maliyeti 55 milyar doları bulan (1991-1993 Somali Barış Gücü hareketleri) yardımın Somali'ye kattıkları ile Türkiye'nin toplumsal ihtiyaçları gözeterek yaptığı 500 milyon dolarlık yardımın etkisi karşılaştırılmış, Birleşmiş Milletler (BM) ve bağlı kuruluşların yürüttüğü uluslararası yardım modeli sorgulanmış, dış yardımın kötü bir örneği olarak Somali vakası, literatüre girmiştir. (Kurt, 2018: 505) Türkiye Cumhurbaşkanının Afrika'da gerçekleştirdiği çeşitli ziyaretler vesilesiyle de Türkiye dış yardımlarının Afrika'daki etkisi, dünya basınında yer almaktadır. İngiltere basınında "Dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi arasına giren Türkiye'nin küresel bir role büründüğü" dile getirilmiş, (Eldeen, 2021) 2013 BM İnsani Gelişim raporunda "Güneyin Yükselişi" konulu yazıda, Türkiye yükselen güçler arasında sayılmıştır. (Gök, 2015: 419, 418) Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu raporuna göre, son on yılda Çin, Afrika'nın en büyük yatırımcısıdır. Onu ABD, Fransa ve Türkiye izlemektedir. (NDRC, 2022)

Grafik 4: 2000- 2021 yıllarında Afrika'nın Türkiye İhracatında Payı (<https://stats.wto.org/>)

Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre hazırlanan Grafik 4'te, 2000 yılında %5 civarında olan Türkiye'nin Afrika ihracat oranının, 2014 yılında %9, 2020 yılında ise %9.4 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye- Afrika dış ticaret hacminin, 2011 yılından sonra durağan bir seyre girdiği görülmektedir.

Grafik 5: 2020 Yılı Afrika Kalkınma Yardımları. (<https://stats.oecd.org.>)³

³ Çin verileri, Çin kalkınma yardımları kurumu, CIDCA kaynakları esas alınarak; Hindistan verileri, Hindistan Dışişleri Bakanlığı ve OECD kaynaklarından yararlanılarak tahminen hesaplanmıştır.

Karşılaştırmalı olarak Türkiye'nin Afrika dış yardımlarına bakmak açısından yukarıda yer alan Grafik 5 hazırlanmıştır. Çin ve Hindistan verileri hariç, 2020 yılı OECD verileri esas alınarak hazırlanan Grafik 5'e göre, 2020 yılında Türkiye, Afrika'ya 75 milyon dolarlık bir dış yardım gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ekonomik ve siyasi kapasitesi, dünyada kalkınma yardımlarının ve Afrika'nın artan stratejik önemi; Afrika kalkınma yardımlarının, dış ticaretimize, Türkiye lehine bir hareket getirdiği dikkate alındığında, 2020 yılı Afrika kalkınma yardımlarının düşük bir seviyede gerçekleştiği değerlendirilebilir. Kalkınma yardımları politikasında Güney Güney modelinden ayrı, hibe ağırlıklı bir dış yardım tarzı oluşturulmuş olsa da Afrika'daki altyapı yatırımları ihtiyacına yönelik çareler aranması, dış yardım modellerinde çeşitlendirmeyi sağlayacak hukuki ve kurumsal boşluğun doldurulması, Türkiye'nin potansiyeliyle, kıtanın ihtiyaçlarıyla uyumlu "yeni kalkınma politikası araçları" geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Bilgi paylaşımının, ticari ilişkilerin elektronik iletişim ağları ile yürütüldüğü, coğrafi sınırların önemsizleştiği bu dönemde, iç ve dış politikanın; hızla değişen ekonomik, sosyal ve siyasi şartlara uygun bir esneklikle yönetilmesi, çok yönlü, çok aktörlü hale getirilmesi, uluslararası ilişkilerde alt dış politika alanına giren, "ticaret, kültür, eğitim, ekonomi" konularına (Oğurlu, 2018: 74, 75) ağırlık verilmesi, yeniden şekillenen uluslararası sistemin dışında kalınmaması altı çizilmesi gereken konulardır. Bu nedenle, resmi kalkınma yardımları, özel sektör yatırımları, yardım dernekleri ve vakıfların faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilen kamu diplomasisi, klasik diplomasi kadar önemli hale gelmiştir. Bu şartlar içinde, Türk dış politikasının coğrafi ekseninin Afrika'ya doğru genişletilmesi, buna paralel olarak geliştirilen "Afrika kalkınma yardımı politikası", yerinde ve zamanında bir girişim olmuş; dış politikaya yönetsel çeşitlilik ve etkinlik getirilmiştir. Afrika ile olan tarihi bağlarımızın, sömürgeci değil, himayeci bir anlayışa dayanması, dış yardımda hibe yolunun tercih edilmesi, bu politikanın çok kısa sürede karşılık bulmasına yardımcı olmuştur. 2007 Ocak ayında Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın, Addis Ababa Afrika Birliği Zirvesine katılması, Afrikalı liderlere hitap etmesi (Çomak, 2011: 207), 2008 yılında Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvelerinin başlatılması yine aynı yılda, Türkiye'nin Afrika'nın stratejik ortakları arasında ilan edilmesi, bu politikanın ilk yansımaları arasındadır.

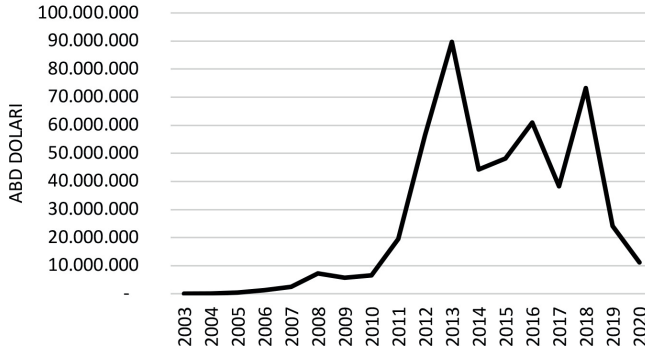
5. TİKA'NIN AFRİKA AÇILIMI

Soğuk savaş sonrasında ideolojik ittifak baskısından kurtulan çok sayıda ülke gibi Türkiye de dış politikasına jeopolitik ve tarihi bir perspektif getirmeye çalışmıştır. Sovyet rejiminin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerini resmen tanıyan, Dışişleri bünyesinde temsilcilikler açan ilk ülke Türkiye olmuş, doğan işbirliği ihtiyacı, kalkınma yardımlarının kurumsal düzeyde diplomatik bir araç olarak değerlendirilmesi yönünde bir siyasi iradeyi harekete geçirmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihli kararıyla (480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname) Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak "Ekonomik Kültürel Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİB)" kurulmuştur. "Başta Türk dilinin konuşulduğu Cumhuriyetler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak" teşkilatın amacı olarak belirlenmiştir. (Akçay, 2011: 95,96) 24 Ekim 2011 tarihinde kabul edilen 656 sayılı KHK ile TİKA yeniden yapılandırılmış, Başbakan Yardımcılığına bağlı bir tüzel kişilik haline getirilmiştir. Kurumun adı "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı" olarak belirlenirken, bölgesel ayrımı esas alan bir teşkilat yapısı ve esnek bir çalışma düzeni ihdas edilmiştir. (Barbak, 2018: 10) Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçilmesi ile TİKA Başkanlığının kuruluş, teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esaslar, 15.07.2018 tarih ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 520 ila 531. maddelerinde yeniden düzenlenmiştir. Kalkınma işbirliği politikasının belirlenmesinde "Cumhurbaşkanı" ve ona bağlı "Strateji ve Bütçe Başkanlığı"; kalkınma işbirliği politikasının uygulanmasında ise "Hazine ve Maliye Bakanlığı" yetkilendirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler, kalkınma yardımı politikasına daha üst perdeden ekonomi merkezli bir açılım getirileceğinin ilk sinyalleri olarak yorumlanmıştır. (Barbak, 2018: 16, 19)

Dışişleri Bakanlığı ile birlikte kalkınma yardımı politikasının esas uygulayıcısı olarak tayin edilen TİKA, kalkınma işbirliği faaliyetlerinde "talep odaklı" bir çalışma modeli izlemektedir. Bu usulle, işbirliği ülkelerinde yerleşmiş sorunlar, ülke şartları ve ulusal kalkınma programları ile uyumluluk öncelenmektedir. Halkın, idari ve sivil yapıların kolaylıkla ulaşabileceği ve ihtiyaçlarına karşılık bulacağı "yerel ofisler"de hizmet sunulmakta; yerelden, en az maliyetle proje giderlerinin sağlanması hedeflenmektedir. İnşa, modernizasyon, kültürel değerlerin korunması, akademi

veya icracı devlet kurumları arasında işbirliği gibi çok geniş bir yelpazede ihtiyaçlar karşılanmaktadır. TİKA kalkınma yardımlarının, ihtiyaçlara odaklanan, insani değerleri öne çıkaran bu niteliği, “Türkiye Tipi Kalkınma Yardımı” algısının oluşmasına sebep olmuştur. TİKA, Dışişleri Bakanlığı tarafından 2013 yılından sonra revize edilen, “Afrika Ortaklık Politikası” çerçevesinde, 2013 yılında 9 olan Afrika ofis sayısını, 2018 yılında 25’e çıkarmış, “ofis odaklı faaliyet” coğrafyasını genişletmiştir. Bu ülkeler içinde yer alan Nijerya, Madagaskar ve Mali’de ofis açma süreci henüz tamamlanmadığından, 22 Afrika ülkesinde, “ofis odaklı” bir çalışma düzeni içinde (TİKA Faaliyet Raporu, 2021), çalışılmakta; yerelde halkla, sivil ve resmî kurumlarla iç içe, tam anlamıyla bir kamu diplomasisi icra edilmektedir.

Grafik 6: 2003-2020 yılları arasında TİKA-Afrika Toplam Kalkınma Yardımı (TİKA Faaliyet Raporu, 2021)

Grafik 6’da, TİKA’nın Afrika’daki faaliyetlerinin, 2005 yılından sonra artış sürecine girdiği, 2010 yılında 6,5 milyon dolar olan kalkınma yardımının, 2011 yılında keskin bir artışla 19,5 milyon dolara kadar çıktığı görülmektedir. Bu yardımlar, 2013 yılında 90 milyon dolarla zirveye ulaşmış, 2018’den sonra ise düşüş eğilimine girmiştir. 2011 sonrasındaki, 2012 ve 2018 yıllarındaki artışlar, Afrika dış politika çizgisiyle uyumlu bir çizgide hareket edildiğini göstermektedir. Yardım rakamlarında görülen dalgalanmalar; TİKA yardımlarının ve yurt dışındaki kamu diplomasi faaliyetlerinin, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik gündemine, karşılaştığı iç ve dış güvenlik sorunlarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. TİKA’nın, talep odaklı bir proje yönetimi gerçekleştirmesi; Türkiye kalkınma yardımı politikasında, yasal ve kurumsal çerçevesi netleştirilmiş,

programlara bağlanmış stratejik bir çalışma modeline geçilememesi diğer nedenler arasında sayılabilir.

**Tablo 1: 2012-2019 yılları arasında TİKA Afrika Projeleri Sektörel Dağılımı
(Kaynak: TİKA)**

2012-2019 yılları arasında TİKA Afrika Projeleri Sektörel Dağılımı	
SEKTÖR	SEKTÖREL PAY (%)
Eğitim	13
Sağlık	16
Su ve	
Hıfzıssıhha	3
Acil ve İnsani Yardımlar	2
Sığınmacılara Yapılan Yardımlar	0,1
İdari Birimlerin Geliştirilmesi	25
Sivil Toplum Kuruluşlarına Destek	4
Sosyal İhtiyaçların Karşılanması	3
Kültürel Hayata Katkı	10
Ulaştırma	7
İletişim	1
Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık	6
Sanayi	0,1
Enerji	0,1
Diğer	10

TİKA Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı raporları esas alınarak hazırlanan Tablo 1, TİKA'nın, 2012-2019 yıllarında gerçekleştirdiği Afrika'ya yönelik yardım projelerinin, sektörel dağılım oranını göstermektedir. OECD sınıflandırmasına göre bakıldığında, “sosyal altyapı yatırımları”nın (Sağlık, eğitim, asayiş, idari ve sosyal yapıyı geliştirme vb.) yaklaşık %70, ekonominin bel kemiği olan “üretim sektörleri”nin ve “ekonomik yapı”nın ise yaklaşık %20 oranında desteklendiği; kültürel ve tarihi değerlerin korunması için, %10 oranında bir bütçe ayrıldığı görülmektedir. Afrika devletlerinde, mali yetersizlikler nedeniyle ihmal edilen bürokratik ve idari kuruluşlara ise %25 gibi yüksek bir oranda proje desteği sağlanmıştır.

TİKA, Afrika ülkelerinde bürokratik hizmette kaliteyi, idarî ve teknik kapasiteyi, bilgi paylaşımını önemsemektedir. Afrika ülkelerinde, mikro projeler hayata geçirilmekte, “imalat, tarım, hayvancılık” gibi alanlar desteklenmektedir. Ancak, Afrika'da, sömürgeci devletlerin endüstriyel çıkarlarına bağımlılık yüzünden ikincil üretim sektörlerinin (üretim, imalat, sanayi) gelişemediği, bu sektörlerin Afrika kalkınması için özel önem taşıdığı gerçeğinden yola çıkılırsa, oransal olarak bu desteğin, yetersiz düzeyde gerçekleştiği söylenebilir. Yine, gıda piyasasını, dolaylı olarak da emek piyasasını etkileyen “tarım sektörü”, Afrika'nın yoksulluktan kurtulması, pahalılığın, emek maliyetlerinin aşağı çekilmesi yönlerinden öncelenmesi gereken diğer bir alandır. TİKA'nın Afrika'da, bu alanlara yönelik, “proje modeli çeşitlendirmesi” yapması, yerel bağlantıları yoğunlaştırarak daha planlı ve kapsamlı programlar geliştirmesi faydalı olacaktır. Bu yapılırken, Türkiye'nin, ekonomide ve sosyal altyapıda karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği alanlara ağırlık verilmesi, icracı kurumların tecrübelerinin paylaşılması bu faaliyetlerin etki gücünü artıracaktır.

TİKA bunun yanında, “manevi değerleri koruma” misyonu da taşımakta, insanlık tarihinden miras alınan kadim eserleri, kültür ve turizm sektörüne katarak canlandırıp korumaktadır. Bir kalkınma ajansı olarak sıra dışı bir şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren TİKA'ya, Türkiye adına insanlık ve kültür elçiliği vazifesi yüklendiği görülmektedir.

2005 sonrasında, dünyada Afrika kalkınma yardımlarının artışa geçtiği, Afrika'nın bir rekabet alanı haline geldiği, stratejik öneminin arttığı görülmektedir. Buna rağmen TİKA bütçesinden Afrika için harcanan tutar, 2014 sonrasında

azalmaya başlamış, bu düşüş seyri, 2020 yılına kadar sürmüştür. Bu durumun, stratejik hedeflerimiz ve Afrika kalkınması açısından yeniden değerlendirilmesi, Afrika özelinde kalkınma işbirliği programları geliştirilmesi faydalı olacaktır. Konuyla ilgili “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu”nda, başta TİKA olmak üzere tüm resmi kurumlar tarafından icra edilen kalkınma yardımı uygulamalarıyla ilgili öneriler sıralanmıştır. Raporda, Türkiye'nin kalkınma işbirliğinde temiz ve üstün bir imaja sahip olduğu belirtilmekte, gelişmekte olan ülkelerin talepleri doğrultusunda, yüksek maliyetli projelerin gerçekleştirilmesinin önünü açacak, “strateji ve program temelli yardım modeli” ne geçiş yapılması önerilmektedir. Bu yapılırken, “karşılıklı fayda ilkesinin” gözetilmesi, Türkiye'nin çıkarılıktan uzak imajının korunması; donör rekabeti nedeniyle, karşılıklı üstünlük elde edilen alanlara öncelik verilmesi; dünyadaki eğilime uygun olarak “özel sektör”ün ve yatırım araçlarının bu politikaya dahil edilmesi, “kamu özel ortaklıkları” deneyiminden yararlanılması salık verilmektedir. (On Birinci Kalkınma Planı, 2018: 65)

SONUÇ

2005 yılında yoğunlaşan ve başta TİKA olmak üzere tüm resmi ve sivil kurumlar aracılığıyla yürütülen Afrika kalkınma yardımları politikası sonucunda, kalkınma işbirliğinde %5 olan Afrika payı, 2012'de %31'e kadar ulaşmıştır. 2018 yılından sonra düşüş seyrine girilmiş olsa da Afrika kalkınma yardımları politikası, Türkiye'nin Afrika'da siyasi ve ekonomik bir güç haline gelmesine hizmet etmiştir. 16.yy. İspanyol ve Portekiz yayılcılığına karşı Afrika'ya himayeci bir misyonla giren Osmanlı Devleti döneminde, dört asır, etkisi hala güçlü olan kültürel, dini ve siyasi bağlar kurduğumuz Afrika ile “hibe ve karşılıklı kazanç” temelinde yürütülen bu politika, nezih tarihi mirasımızın da etkisi ile güçlü bir etki oluşturmuş, gösterilen teveccüh ile Afrika'da ayrıcalıklı bir konum kazanılmıştır. Türkiye lehine gelişen Afrika toplam ticaret rakamlarında, %50'ye varan oranlarda artışlar yaşanmıştır.

Afrika, gelişmişlik seviyesi ve sömürgecilik geçmişinden miras aldığı sosyal, siyasi ve ekonomik sorunları nedeniyle dış yardım konusunda hassas ve özel bir yaklaşımı hak etmektedir. Doğal kaynakları ve değerli madenleri, kalkınma potansiyeli ile ekonomik fırsatlar kıtası haline gelen ve stratejik önemi artan

Afrika'nın, Türkiye dış yardım politikasında öncelenmesi doğru bir girişim olacaktır. Dünyanın evrildiği, doğrudan yatırımları ve özel sektör girişimlerini önceleyen yeni dış yardım modelinin ve Afrika'nın gelişmişlikte edindiği yeni konumun gereği olarak; özel sektör yatırım araçlarının dış yardım politikasına uyarlanması; Afrika'daki ikincil üretim mekanizmalarını (tarım, hayvancılık, imar vb.) harekete geçiren; ulaşım, iletişim, enerji gibi ekonomik altyapı sistemlerine katkı sunan; iki taraflı fayda sağlayan “program ve yatırım temelli yardım modelleri”nin devreye sokulması, bunun için, sağlam bir yasal ve kurumsal zemin hazırlanması önemlidir.

Dış yardımlarla Afrika'ya atılan Türkiye imzasının kalıcılığı için; hızla değişen ekopolitik koşullara intibak kabiliyeti artırılmalıdır. Bunun için, işbirliği paydaşlarının karşılıklı fayda ve ihtiyaçlarının devamlı gözden geçirildiği, “istişarî planlama toplantıları” tertip edilmeli, belirlenen makul süreler içinde devamlılığı sağlanmalıdır. Yasal ve kurumsal düzenlemeler, proje modellerinde çeşitlendirme, istişarî planlama toplantıları gibi yeni ilkeler, kalkınma yardımının en başta gelen aktörü olan TİKA'nın da Afrika'daki proje kabiliyetini artıracak, Afrika dış yardımında esneklik, sürdürülebilirlik ve uzmanlaşma sağlanacaktır. Afrika'da, yatırım işbirliği fırsatlarının çeşitlendirilmesine ve suistimallerin önüne geçilmesine vesile olacak olan bu düzenlemeler, kısa vadede Afrika coğrafyasına fayda sağlarken, uzun vadede Türkiye'ye siyasi güç ve ekonomik fayda olarak dönecek, tarihimizden miras alınan “vakıf” kültürü, gelecek nesillere aktarılacaktır.

KAYNAKÇA

Afyoncu, E. (2016). Osmanlılar Etiyopya'da. Sabah. Yayın: 3 Haziran, 2016. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/03/06/osmanlilar-etiyopyada>.

Akçay, E. (2011). “Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları”. Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı. Arpa, E. (2015). Afrika Seyahatnamesi. Ankara: Fecr.

Aslan, O. E. (2019). Devlet Bürokrasi ve Kamu Personel Rejimi. Ankara: İmge, 2019.

Austin, G. (2015). The Economics of Colonialism in Africa, The Oxford Handbook of Africa and Economic. 522–535.

Aybar, S. (2017). Dünya Siyasetinde Afrika 4. Ed. İsmail Ermağan, Ankara: Nobel Yayıncılık, 47-50.

Barbak, A. (2018). "Türkiye'nin Uluslararası Kalkınma İşbirliği Politikası", Yayın: 31 Ekim 2018. https://www.researchgate.net/publication/328610942_Turkiye%27nin_Uluslararası_Kalkınma_Isbirliği_Politikasi.

Bayram, M. (2014). Türkiye'nin Dış Politikası. Ed.İdris Demir. Bursa:Dora.

BRICS. Evolution of BRICS. <https://brics2021.gov.in/about-brics>. Erişim: 10 Temmuz 2022.

CIDCA. Resources, Documents. http://en.cidca.gov.cn/2021-01/10/c_581228.htm. Erişim: 5 Temmuz 2022.

Çomak, İ. (2011). Türkiye'nin Afrika Politikası ve Sağlık Sektöründe Çalışan Türk STK'ların TİKA'nın Desteğinde Afrika'da Yürüttüğü Faaliyetlerin Bu Politikaya Etkisi . Avrasya Etüdleri , 40 (2), 201-222. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392303>.

Devarajan, S. Wolfgang F. (2013). Africa's Economic Boom: Why the Pessimists and the Optimists Are Both Right.

Foreign Affairs. 92/3: 68-81.

Dirmıkcı, Ç. (2015). Uluslararası Ekonomik Düzene Meydan Okuyan Çin'in BRICS'deki Rolü. Akademik Perspektif Enstitüsü . 2/3, 7-10.

Dışişleri Bakanlığı. Türkiye-Afrika İlişkileri. Erişim: 25 Temmuz 2022. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

Dorman, S.R. (2006). Post-liberation Politics in Africa: examining the political legacy of struggle. Third World Quarterly. 27/ 6, 1085- 1101.

Easterly, W. (2005). Can Foreign Aid Save Africa?. Clemens Lecture Series. 1-37.

Edwards, S. (2015). Economic Development and the Effectiveness of Foreign Aid: A Historical Perspective. Kyklos. 68/3, 277-316.

Eldeen, M. K. (2021), Afam. Sessiz güç Türkiye'nin Afrika Serencamı. Erişim: 15 Mayıs 2021. <https://afam.org.tr/sessiz-guc-turkiyenin-afrika-serencami/>

Ellis, S. (1996). Africa after the Cold War. Development and Change. 27, 1-28.

Ergüler, G. A. (2020), Kalkınma İş Birliğinin Genişleyen Çerçevesi Sürdürülebilir Kalkınma İçin Toplam Resmi Destek – TOSSD. *Avrasya Etüdüleri*. 58 /2, 31-58.

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021). Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler. Erişim: 25 Mayıs 2021. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>.

Gök, G. O. (2015). *Dünya Siyasetinde Afrika* 2. Ed. İsmail Ermağan. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gueye, M. (2018). Colonialism in Africa: A Revisionist Perspective. *Africology: The Journal of Pan African Studies*. 12/1, 111-122.

Gülseven, Y. (2020). An Assessment of the Measurement of Official Development Aid: Uncertainties and Inconsistencies. *Avrasya Etüdüleri*. 58/2, 5-29.

Hattori, T. (2001). Reconceptualizing Foreign Aid, *Review of International Political Economy* , 8/4, 633- 360.

Hazar, N. (2016). *Türkiye Afrika İlişkileri*, Ankara: Akçağ.

Heldring, L. James A.R. (2012). Colonialism And Economic Development In Africa. NBER Working Paper, 18566, 1- 38.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.

Kerr, G. (2021). *Kısa Afrika Tarihi*. Çev: Mihriban Doğan. İstanbul: Say.

Kurt, V. (2018). “Bir Dış Politika Aracı Olarak Türkiye’nin Dış Yardımları” Ak Parti’nin 15 Yılı: Dış Politika. https://www.academia.edu/38206895/B%C4%B0R_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KA_ARACI_OLARAK_T%C3%9CRK%C4%B0YE_N%C4%B0N_DI%C5%9E_YARDIMLARI_pdf.

Miller, J. C. (1999). Joseph Miller’s oral presentation focused; Presidential Address: History and Africa/Africa and History.

Ministry of External Affairs Government of India. "Media Center". Yayın: 26 Temmuz 2017. <https://www.mea.gov.in/lok-sabha.htm?dtl/28705/QUESTION+NO153+INDIAN+AID+TO+AFRICAN+COUNTRIES>

NDRC. (2022). China-Africa trade reaches all-time high in 2021, showing resilience amid pandemic, Yayın: 1 Mart, 2022. https://en.ndrc.gov.cn/news/mediar/sources/202203/t20220304_1318151.html

OECD İLİBRARY. Other official providers not reporting to the OECD". Erişim: 30 Ağustos 2022. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/18b00a44-en/index.html?itemId=/content/component/18b00a44-en>

OECD. OECD Stat. <https://stats.oecd.org>. Erişim: 5 Temmuz 2022.

Oğurlu, E. (2018). 1998-2018 arası dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi; Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm. Avrasya Etüdüleri. 54, 65-94.

Olukoshi, A. (2004). Changing Patterns of Politics in Africa. In *AfricaCentro de Estudos Internacionais*. 5/6, 15-38. Orakçı, S. (2018). Türkiye Afrika İlişkileri. İstanbul: İnsamer.

Pankaj, A. K. (2005), Revisiting Foreign Aid Theories, *International Studies*, 42, 103-121.

Sachs, J. D. (2001). The Strategic Significance of Global Inequality. *The Washington Quarterly*. 24/3, 1-12.

Tepeciklioğlu, E. E. (2012), Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri. *Afrika Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*. 1/2, 56-94.

Ticaret Bakanlığı. Ekonomik Görünüm Mart 2021. Erişim: 25 Temmuz 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccc355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm_Mart_2021.pdf

TİKA. Afrika'da Sürdürülebilir Kalkınma İş Birliklerinin Öncüsü: TİKA. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/afrika%27da_surdurulebilir_kalkinma_is_birliklerinin_oucusu_tika-67045. Erişim: 25 Temmuz 2022.

TİKA. 2020 Faaliyet Raporu. Erişim: 15 Mayıs 2021. <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020/TIKAFaaliyet2020Web.pdf>.

TİKA, 2020 Kalkınma Yardımları Raporu. Erişim: 25 Temmuz 2022. https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24.

Turhan, Y. (2020), Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci Ve Etimolojik Analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari incelemeler Dergisi. 3/29, 149-164.

Ülker, E. (2016). Yoksulluktan Umuda Afrika Ekonomisi, Ankara: Siyasal.

Yılmaz, S. (2014). Afrika Yol Haritası Bir Kıtanın Stratejik Analizi. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

Yiğit, İ. "MEMLÜKLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlукler#1>. Erişim: 30 Ocak 2023.

Wallerstein, I. (2020). Dünya Sistemi ve Afrika. Çev: A. M. Binicioğlu. Ankara: Aryen.

WTO. Merchandise Trade. https://stats.wto.org/dashboard/merchandise_en.html. Erişim: 10 Temmuz 2022.